

Protestantse Gemeente Silvolde

Bij U is de bron van het leven

Wat ons bindt

Nieuwe en oude
activiteiten gaan van
start

Vruchten plukken

Over de doop

Struikelstenen in
Silvolde

september 2024

Protestantse Gemeente Silvolde
Kerkenstraat 6
7064 BH Silvolde
www.pgsilvolde.nl

Predikant:
ds. Gerjanne van der Velde-
Meijer
tel: 0315-239910
predikant@pgsilvolde.nl

Scriba:
Willy Freek
Rijksweg 21
7011 DR, Gaanderen
tel: 0315-239934
scriba@pgsilvolde.nl

Kosters:
Gerrit Vossers
tel: 06-13220718
Anton Neijland
tel: 0315-631627
koster@pgsilvolde.nl

Verenigingsgebouw De Sprank
Kerkenstraat 6A
Beheerders:
Ada en Derk Weening
tel: 0315-325917
sprank@pgsilvolde.nl

Beheerder begraafplaats:
Gerrit Vossers
tel: 0613220718
begraafplaats@pgsilvolde.nl

Bankrekening kerkrentmeesters
NL96 RABO 0359 1044 52
kerkrentmeesters@pgsilvolde.nl

Bankrekening diaconie
NL55 RABO 0359 1105 25
diakenen@pgsilvolde.nl

Kopij aanleveren voor de 20ste
van de maand
wob@pgsilvolde.nl

Kerkdiensten september

Zondag 1 september

10.00: ds. G. van der Velde – Meijer
1e collecte: plaatselijk diaconaal werk
2e collecte: Kerkrentmeesters

Zondag 8 september Startzondag

10.00: ds. G. van der Velde – Meijer
1e collecte: Bartimeus
2e collecte: Kerkrentmeesters

Zaterdag 14 september Kermisviering

13.00 uur mevr. A. Koenders en ds. G. van der Velde-Meijer
m.m.v de Silvolde Muziekverenigingen Excelsior, Radboud en Willem
Tell

Zondag 15 september

10.00: ds. H.Hinkamp
1e collecte: Kerk in Actie, Werelddiaconaat
2e collecte: Kerkrentmeesters

Zondag 22 september mmv Chr. Heurns Mannenkoor

10:00 uur: ds. G. van der Velde-Meijer
1ste collecte: Kerk in Actie, Vredeswerk Colombia
2de collecte: Kerkrentmeesters

Zondag 29 september Kanselruil Klavertje 4

10:00 uur: ds. J. Fischer
1ste collecte: plaatselijk diaconaal werk
2e collecte: Kerkrentmeesters

Zondag 6 oktober, viering Heilig Avondmaal

10:00 uur: ds. G. van der Velde-Meijer
11.30 uur: Viering Avondmaal in de Opkamer van de Schuylenburgh

Vieringen Schuylenburgh

Vanuit Azora is er nieuw beleid gekomen met betrekking tot de vieringen. Er is voor gekozen om de frequentie in de verschillende huizen gelijk te trekken. Dit betekent dat er in de Schuylenburgh elke eerste en derde woensdag van de maand om 16.30 uur een viering is. Waarbij ik (met muzikale ondersteuning van Joop Kleinhesselink) doorgaans die van de derde voor mijn rekening neem. Ik weet dat er nog steeds mensen zijn die er moeite mee hebben dat de weeksluitingen zijn verdwenen. Als kerkenraad hebben wij er des tijds alles aan gedaan om het tegen te houden maar wij zijn afhankelijk van de keuzes die binnen de Schuylenburgh zijn gemaakt.

4 september pastor G. van de Munckhof
18 september ds. G. van der Velde-Meijer

**Heeft u vervoer naar de kerk nodig?
Neem dan contact op met Mariet Weening,
tel. 0315-329 000**

Uitzicht

Op de voorpagina staat een foto van de kapel van het kasteel van Berzé waar wij afgelopen vakantie een bezoek aan brachten. Een stukje erfgoed dat stamt uit de 10de eeuw en mede door de inspanningen van de familie die het al eeuwen bezit en bewoont nog steeds in goede staat is. Een echte toeristische attractie dus.

Al dacht een deel van het reisgezelschap er anders over. Eén kasteel en kerk gezien is leuk, twee wordt al minder, en alles daarna is vooral meer van hetzelfde.

Maar goed, ik had het er wel naar mijn zin. Je waant je toch even in andere tijden en het hervormde hart haalt zich op aan zo'n 'vaste burcht'.

Want het is wel imposant die dikke verdedigingsmuren. Tegelijkertijd straalde het geen rust uit. Alles was gericht op het op tijd kunnen ontwaren en afweren van de vijand. De hoge torens, de vele gaten waardoor men kon kijken. En vervolgens het ingenieuze wapentuig waarmee het (vermeende) kwaad kon worden uitgeschakeld. Het straalt ook angst uit. Wantrouwen voor dat wat zich daar achter de muren afspeelt.

Wantrouwen dat ook naar binnen was geslagen. Want de kapel bevatte nog een schuilkamer waarin in tijden van vervolging de sacramenten konden worden gevierd en de rituelen voltrokken.

Hoe dik de muren dus ook, angst blijft regeren. Vertroebelde mischien ook wel eens de blik waarmee de prachtige omgeving niet meer werd gezien voor wat hij was maar slechts als ruimte waaruit het kwaad kon komen. Hoe vorstelijk en kalm zal dan je leven zijn?

Bij thuiskomst zongen we in de zangdienst één van de, althans naar mijn mening, mooiste liederen van Huub Oosterhuis, Lied aan het licht. Daarin het volgende couplet.

*Licht, van mijn stad de stedehouder,
aanhoudend licht dat overwint.
Vaderlijk licht, steevaste schouder,
draag mij, ik ben jouw kijkend kind.
Licht, kind in mij, kijk uit mijn ogen
of ergens al de wereld daagt
waar mensen waardig leven mogen
en elk zijn naam in vrede draagt.*

Even was ik terug in de burcht. Zo zou het moeten zijn. Zo zouden we moeten leven. Niet alsmaar zoekend naar wat bedreigt. Niet alsmaar wantrouwen voedend. Maar kijken met de blik van een kind dat altijd hoopt op het goede.

Dat wij zo in de samenleving mogen staan, in de schepping als geheel, niet alleen oog hebbend voor bedreidingen en kwaad - hoe zeer ook aanwezig - maar dat wij vol vertrouwen blijven uitzien naar de horizon van waarachter de nieuwe wereld daagt.

ds. Gerjanne van der Velde

Bij de diensten

Een maand met bijzonderheden is het.

Zondag **8 september** is er een feestelijke startdienst. In deze dienst onderstrepen we ook de start van Lode Streefkerk, Elenora van der Veen en Fébe van der Velde op het voortgezet onderwijs. De overstap van kinder- naar tienerkerk hadden ze al gemaakt maar is hiermee ook officieel.

Verder staat in deze dienst de dankbaarheid voorop over het feit dat we de draad van het kerkenwerk weer op mogen pakken.

Muzikaal zal het ook aan niets ontbreken. We kunnen inmiddels putten uit genoeg talent bij jong en oud.

Op **14 september** is er om 13.00 uur (let op anders dan andere jaren) een viering in de kermistent. Anneke Koenders en ondergetekende gaan hierin voor en muzikale medewerking komt van de Silvoldse muziekkorpsen.

15 september zal ds. Hans Hinkamp uit Lichtenvoorde bij ons voorgaan. Geen onbekende voor de meesten.

Zondag **22 september** heeft de dienst een speciaal tintje omdat dan het Heurns mannenkoor o.l.v. Arjan van der Roest medewerking verleent aan de dienst. Fijn dat we hen weer een keer in ons midden hebben.

Op **29 september** ruilen we als drie predikanten van Klavertje-4 van kansel. Ds. Jan Fischer zal bij ons komen en zelf mag ik naar 's-Heerenberg.

Veel afwisseling dus deze maand. Veel gelegenheid om als gemeente samen te komen en gestalte te geven aan onze roeping, te leven uit de Bron en de lofzang gaande te houden.

Goede en gezegende diensten gewenst!

Startzondag- middagprogramma

In de vorige WOB heeft u kunnen lezen dat we op zondag 8 september na de kerkdienst en koffie met broodjes richting Megchelen gaan.

Voor de ouderen is er een bezoek mogelijk aan de bloemen- en groentetuin van Huis Landfort voor de jeugd is er spel in het bos.

Vergeet niet om u nog op te geven via de opgavelijst in de kerk of bij Gerrit Luijmes; tel. 06-28774451

De startzondagcommissie

Jarigen 80 jaar en ouder

01-9 Mevr. A.W. Suselbeek-Vriesen, Laan van Schuylenburch 176

09-9 Mevr. M. van den Berg-Bijl, Laan van Schuylenburch 10 -1

11-9 Dhr. B.J.H. Colenbrander, Lichtenbergseweg 57

17-9 Mevr. M.G.T. Wientjes-Schulte, Laan van Schuylenburch 10 K205

Huwelijksjubileum

Een hartelijke gelukwens gaat er vanaf deze plek naar het echtpaar Vriesen-Peet, Heidedijk 19. Zij hopen op 20 september hun 40-jarig huwelijksjubileum te vieren.

Toelichting collectes september

1 september - Plaatselijk diaconaal jeugdwerk

Te denken valt aan de clubs en jeugdkerk.

8 september - Bartimeüs

Deze organisatie zet zich in voor slechtzienden of blinden in Nederland om het leven te kunnen leiden dat bij hen past. Ze zijn er voor alle mensen met visuele beperking van alle leeftijden en in levensfasen. En voor iedereen die zich persoonlijk of professioneel voor hen in zet.

22 september - Kerk in actie, Zending vredeswerk Colombia

Seksueel misbruik jongeren stoppen.

In Colombia komt veel seksueel misbruik voor, omdat veel Colombianen het normaal vinden dat mannen meer macht hebben dan vrouwen. Kwetsbare jongeren, inheemsen, Afro-Colombianen en vluchtelingen lopen extra risico. Misbruik begint vaak via online-contacten of toerisme. Met steun van Kerk in Actie kunnen sociaal werkers kinderen die slachtoffer zijn van (seksueel) geweld, psychische en juridische hulp bieden. Een aantal jongeren zonder onderdak kan terecht in een opvanghuis. Om nieuw misbruik te voorkomen geven medewerkers kinderen en opvoeders voorlichting via scholen.

29 september - Plaatselijk diaconaal werk

Te denken valt aan de deelkast, groentepakketten en activiteiten voor ouderen.

Bartimeüs:
fonds

Open je ogen, zie elkaar.

Collecteopbrengsten juni en juli

Diaconie

02-06 Plaatselijk diaconaal werk	€ 46,25
09-06 Project Kenia	€ 800,00
16-06 IKA vakanties	€ 64,30
23-06 Kerk in Actie, Wereldvluchtelingendag	€ 68,15
30-06 Kerk in Actie, Moldavië	€ 100,25
07-07 Stichting Present	€ 53,28
14-07 Plaatselijk diaconaal werk	€ 51,25
21-07 St. Effatha doven	€ 61,40
28-07 Plaatselijk jeugdwerk	€ 53,80

Kerkrentmeesters

02-06	€ 16,90
09-06	€ 39,60
16-06	€ 29,20
23-06	€ 38,80
30-06	€ 39,60
07-07	€ 35,12
14-07	€ 29,70
21-07	€ 47,20
28-07	€ 44,50
Via bank juni	€ 35,00
Via bank juli	€ 30,00
Verjaardags- fonds juni	€ 57,50
Verjaardags- fonds juli	€ 55,00

Mediteren

Ben je op zoek naar stilte, rust en bezinning? Dit najaar wil ik weer een aantal keren de kerk open doen voor een moment van meditatie. Voor de coronaperiode hebben we dit ook een paar seizoenen gedaan. Voor sommigen was het een aarzelende kennismaking maar het bleek bij nader inzien meestal niet 'eng' te zijn maar een mooi moment van samenzijn rondom een bijbeltekst. Na afloop is er koffie en thee en tijd om elkaar te ontmoeten.

Eens per maand op donderdagochtend van **9.30 tot 10.30 uur** in de kerk.

Data: **12 september, 10 oktober, 14 november, 12 december**

Opgave: Graag uiterlijk de dinsdag voor de donderdag waarop je wilt komen even een berichtje dat je komt. predikant@pgsilvolde.nl of tel 06-48773774 / 0315-239910

Leerhuis over Job

Een viertal zondagen in oktober en november wil ik stilstaan bij het boek Job. Een boek dat qua thematiek ook mooi past in die tijd van het jaar. Het gaat over los (moeten) laten, over verlies en de vragen die dat oproept en de antwoorden die soms snel gegeven worden. Om u de gelegenheid te geven mee te gaan in de achtergronden van dit bijzondere verhaal heb ik een aantal avond gepland waarin we stilstaan bij de lezing voor de zondag erna.

Diepgaande bijbelkennis is niet nodig. We akkeren gewoon door de tekst heen en ik vertel net iets meer dan dat ik in de preek kwijt kan.

Data: **17 oktober, 24 oktober, 14 november en 21 november**

tijd: 19.30 uur tot uiterlijk 21.00 uur

locatie: in de consistorie

opgave: een mailtje, telefoontje of appje naar predikant@pgsilvolde.nl of 06-48773774 / 0315-239910

Tekening Marjolein Stové

Jeugdwerk

Ook het jeugdwerk gaat in september weer van start. De clubs en de tienerkerk gaan weer een nieuw seizoen in. Hoe alles er precies uit gaat zien met de indeling van de groepen is op moment van schrijven niet duidelijk. Het is elke keer weer een puzzel met de verschillende leeftijden en de beschikbare leiding. De jongeren krijgen allemaal een persoonlijke uitnodiging dus dan weten ze wanneer ze weer welkom zijn

De kerk is weer open!

Vorig jaar heb ik een tijdje moeten stoppen met de open inloop op dinsdagmorgen maar nu pak ik de draad weer op. Elke dinsdag is de kerk open van 9.30 – 11.30 uur. Van harte welkom voor een kopje koffie en een praatje.

Open monumentendag

Zaterdag **14 september** is het open monumentendag en onze kerk is dan ook open en te bezichtigen. En ook de toren is van binnen te bekijken en te beklimmen van 10 tot 14 uur.

'Samen aan tafel' start weer

De vakantie is voor de meesten van ons weer voorbij, dus we kunnen weer samen aan tafel gaan eind september. Het kookteam heeft er weer zin in. We hopen dat we het velen van u weer naar de zin kunnen maken wat betreft het eten. En de gezelligheid maken we natuurlijk samen.

Op **zondag 29 september** wordt er weer gekookt. Wilt u mee eten dan graag wel opgeven: Uiterlijk de laatste vrijdag van de maand. Hebt u nog nooit meegegeten maar er wel eens aan gedacht. Schroom dan niet, maar eet dit keer mee, meldt u aan!

Opgeven bij Gerry Neijland tel 0315-631627 of Mariet Weening tel 0315-329000

Laatste rommelmarkt?

Zoals u weet zijn we nog steeds op zoek naar een nieuwe locatie voor onze rommelmarktspullen, helaas is er tot nu toe nog niets gevonden....

Stel dat het niet lukt dan moeten we voor eind dit jaar van onze spullen af.

Monumentendag is geen goed moment om weer een markt te houden. Wij liggen niet op de 'route', het is ook nog eens kermisweekend en velen van ons willen wellicht dan ook wat anders doen.

Een kerstmarkt in december is nog wel een optie.

Wellicht dat we binnenkort nog een keer een 'opruim'-rommelmarkt te organiseren, maar een datum hebben we momenteel nog niet.

Als het dat doorgaat hoort of leest u het wel weer, dus wordt vervolgd...

'Wat zijn de goede vruchten die groeien aan de Geest? De liefde en de vreugde, de vrede allermeest, geduld om te verdragen en goedertierenheid, geloof om veel te vragen, te vragen honderduit'.

(Lied 841:1)

In een protestantse kerk bestaat geen doopdienst zonder de verkondiging van het Woord. De dienst heeft zelfs een sterk didactisch karakter. Dat stamt uit de tijd van de Hervorming, toen het kerkvolk opnieuw moest worden uitgelegd wat dopen betekent. Dat leidde tot het ontwerpen van een 'doopformulier', met uitleg van de betekenis van dit sacrament. Hoewel dit tegenwoordig meestal in een wat beknopte samenvatting wordt gelezen, gaat dit 'onderwijs' ook nu aan het dopen vooraf. De protestantse kerk kent zowel de volwassen- als de kinderdoop. Wie op latere leeftijd tot geloof komt en belijdenis doet, wordt

Vruchten plukken

In m'n jeugdwerktijd hoorde en las ik 't een en ander van de gedachten van professor Hamming over het paradijsverhaal. We wisten al wel dat de eerste hoofdstukken van het boek Genesis vol beeldspraak zaten, maar de professor vulde dat nog een heel stuk aan. In Genesis 2 vers 9 lezen we: 'En de Heere God had alle geboomte uit het aardrijk doen spruiten, begeerlijk voor het gezicht en goed tot spijze; en den boom des levens in het midden van den hof, en den boom der kennis des goeds en des kwaads'. En in hoofdstuk 2 vers 16 lezen we verder: 'En de Heere God gebod den mens, zeggende: Van allen boom dezès hofs zult gij vrijelijk eten, maar van den boom der kennis des goeds en des kwaads, daarvan zult gij niet eten, want ten dage dat gij daarvan eet, zult gij den dood sterven'. Maar in hoofdstuk 3 lezen we dat de slang Eva en Adam influistert toch maar een vrucht van boom nummer twee te plukken en op te peuzelen...

Geheel ten onrechte heeft de mensheid in de loop der jaren van die tweede boom een appelboom gemaakt. En vervolgens maakten de kunstschilders het ons nog zeer aanschouwelijk ook... Het plukken van een appel door Eva en Adam zou dan de 'zondeval' geweest zijn...

De professor hield ons voor dat die verhalen allemaal symbolisch gelezen moeten worden: 'Op de plekken waar over Eva en Adam gesproken wordt, moeten jullie jullie eigen namen invullen. We spreken vandaag ook nog van 'het vruchten plukken' van goede of slechte zaken. Dus, laat de slechte a.u.b. aan de boom hangen!'

Lied 841 (zie hiernaast) uit ons tegenwoordige Liedboek sluit daar bijzonder goed bij aan. Willem Barnard; bedankt!

B.J.D.

daarna gedoopt. Maar de meeste gedoopten worden als pasgeboren kind gedoopt. Doop en geloof horen bij elkaar. Daarom wordt door de voorganger een jawoord gevraagd aan de ouders van een kind. De doop kan ervaren worden als Gods jawoord. Wie gedoopt is in de Drie-Ene Naam, hoort bij de HERE God, is in Christus en Zijn gemeente ingelijfd. De gedoopte deelt in het genadeverbond. Na de gesproken ja-woorden wordt het kind gedoopt. In de meeste westerse kerken, ook in onze gemeente, wordt gedoopt door ruime besprenkeling met water, wat dezelfde betekenis heeft als onderdompeling. Het kind krijgt zijn of haar 'doopnaam.' Gewoonlijk worden de in de kerk aanwezige kinderen

uitgenodigd naar voren te komen om het ritueel goed te kunnen zien. Passende psalmen en gezangen worden door de gemeente gezongen in de doopdienst; met een zegenlied worden ouders en dopelingen toegezongen. Ouders krijgen een doopkaars mee, ontstoken aan de paaskaars: het licht van Christus gaat met hen mee.

Ook aan de gemeente wordt een ja-woord gevraagd: zij belooft steun bij de opvoeding tot Christus van de kinderen in haar midden.

Na het dopen wordt de dienst met Schriftlezing en prediking voortgezet. In de preek wordt de relatie met de doop aangesipt of verder uitgelegd en toegepast.

(Ds. Arie Romein)

Struikelstenen

Een groot deel van deze WOB is gewijd aan het verhaal van de familie Wolf voor wie op 6 september struikelstenen zullen worden gelegd op het trottoir voor de Heuvelstraat 9 in Silvolde. Op dit adres woonden Rosa, Godfried en Ella Wolf tijdens de Tweede Wereldoorlog. De broer en zussen zijn vermoord in nazikampen.

In de afgelopen jaren zijn door de stichting Struikelstenen Gemeente Oude IJsselstreek struikelstenen geplaatst in Terborg, Varsseveld en Westendorp. De stenen zijn gelegd ter nagedachtenis aan vermoorde Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ook zijn zogenoemde struikeldrempels geplaatst op de locaties waar ooit synagogen hebben gestaan: in Terborg, Gendringen en Varsseveld.

Het ouderlijk huis van de familie Wolf was een huis aan de vroegere Bergstraat. Deze heet tegenwoordig Heuvelstraat. Vier van de vijf kinderen van het gezin zijn in de oorlogsjaren vermoord. De drie kinderen Rosa, Godfried en Ella zijn onafhankelijk van elkaar naar concentratiekampen gestuurd. Rosa kwam terecht in Auschwitz; Godfried en Ella in Sobibor. Waarschijnlijk zijn ze vrijwel direct bij aankomst vergast.

De oudste broer Louis was getrouwd en woonde in Terborg. Zijn vrouw en hij werden verraden en opgepakt tijdens een razzia. Voor hen zijn struikelstenen gelegd aan de Kramersweide in Terborg.

De ceremonie rond het plaatsen van de struikelstenen in Silvolde begint vrijdag 6 september om 14 uur in de plaatselijke Protestantse kerk. Daar wordt het verhaal verteld van de familie Wolf in woord en beeld. Vervolgens gaan de belangstellenden naar de Heuvelstraat, waar de drie struikelstenen in de stoep worden geplaatst.

Heuvelstraat 13

Het echtpaar Wolf-Merckel

Struikelstenen voor Rosa, Godfried en Ella Wolf

Gezin Wolf

Jacob Wolf, geb. 11-11-1864, Silvolde, overl. 08-02-1942 Silvolde

Lenchen Merkel, geb. 16-09-1858, Messel, overl. 30-09-1950 Silvolde

Gehuwd op 12-06-1890

Kinderen uit dit huwelijk:

Louis geb. 17-04-1891 Silvolde, overl. 14-10-1941 Mauthausen

Rosa geb. 26-06-1892 Silvolde, overl. 30-09-1942 Auschwitz

Godfried geb. 09-11-1893 Silvolde, overl. 09-07-1943 Sobibor

Ella geb. 24-10-1895 Silvolde, overl. 21-05-1943 Sobibor

Paula geb. 23-06-1897 Silvolde, overl. 31-10-1978 Arnhem

Moeder Lenchen Merkel kwam uit Messel, een klein plaatsje in Duitsland. Vader Jacob Wolf was koopman. Rond 1850 komt de familie Wolf in Silvolde wonen. Ze wonen op verschillende adressen. Korte tijd wonen ze in Sterkrade in Duitsland. In 1903 komen ze weer terug in Silvolde en gaan wonen op B384 Bergstraat 13 (nu Heuvelstraat)

Louis werd slager en trouwde met Jenni Schwarz.
Godfried werd ook slager en was lange tijd in militaire dienst.
Rosa en Ella gingen werken in de huishouding.
Paula bleef thuis wonen en verzorgde haar ouders.

Van de 5 kinderen werden er 4 vermoord.

De familie was heel muzikaal. Vader was lid van mannenkoor Arti Sacrum in Terborg. Paula zong jarenlang bij 'Kunst en Vriendschap' in Silvolde.

Op 12 juni 1940 zijn Jacob en Lenchen 50 jaar getrouwd.
Volgens de krant "verkeren de beide oudjes nog in een goede gezondheid en wordt dit gedenkwaardige feit in intiem kring gevierd".

In het begin van de oorlog ontstaat er een heftig conflict in de Bergstraat. In de buurt van de familie Wolf woont een familie met huurschulden. Bij de huisuitzetting op 24 juni 1940 loopt het helemaal uit de hand. De NSB gaat zich hiermee bemoeien. Een groot aantal NSB aanhangers komen naar de Bergstraat. Burgemeester Boot vraagt om nog meer versterking van de Kon. Marechaussee uit Ulft, en hield voet bij stuk. Burgemeester Boot en wachtmeester Barendse worden gearresteerd; via s' Heerenberg en Terborg worden ze naar Arnhem naar de Sicherheitspolizei gebracht. Een dag later worden ze vrijgelaten. Burgemeester Boot gaat in september 1944 onderduiken.

Joden vervolging

Een van de eerste maatregelen tegen de Joden komt op,

15 april 1941: radiotoestellen in bezit van joden moeten worden ingeleverd.

De maatregelen worden steeds scherper.

31 mei 1941: Joden mogen niet op het strand, in parken, zwembaden en hotels komen.

24 april 1942: De meeste Joodse slagerijen worden gesloten.

29 april 1942: Moeten alle Joden vanaf 3 mei de Jodenster dragen.

24 juni 1942: Joden moeten hun rijwiel inleveren.

30 maart 1943: Komt er een verordening dat alle Joden uit de provincies, behalve

Noord- en Zuid-Holland zich voor 10 april in Vught moeten melden met have en goed. Zieke joden moeten naar Westerbork.

Na 10 april is het aan Joden verboden zich in de negen provinciën op te houden.

Jacob sterft op 8 februari 1942 in Silvolde een natuurlijke dood. Op de ochtend van de begrafenis gaat de familie in kleine kring naar de begraafplaats (Louis is dan al overleden)

Gezamenlijk lopen ze tot onderaan de Bergstraat, daar nemen de vrouwen afscheid.

De mannen gaan alleen te voet verder naar de Joodse begraafplaats in Terborg.

Jacob werd 77 jaar.

Louis was slager in verschillende plaatsen en begon voor zichzelf. Hij huwde op 8-8-1933 met Jenni

Schwarz, geb. 13-07-1897 te Aphoven, ze gaan wonen op de Kramersweide

in Terborg. Op 7 oktober 1941 werd Louis bij een razzia in de Hoofdstraat in Terborg opgepakt en op 14 oktober 1941 in Mauthausen vermoord. Jenni vreesde voor haar eigen leven en ging onderduiken in een woning in Silvolde. Door verraad werd Jenni op

12 december 1943 opgepakt en op 28 januari 1944 in Auschwitz vermoord.

Louis werd 50 jaar, Jenni werd 47 jaar.

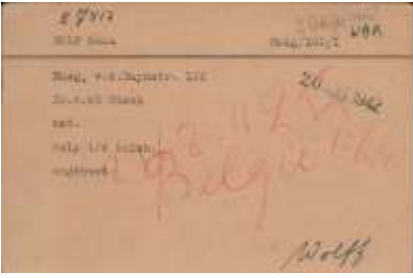
In Terborg op Kramersweide 15 liggen voor Louis en Jenni struikelstenen.

Rosa was ongehuwd. Ze was dienstbode/huishoudster in verschillende plaatsen.

In 1917 gaat Rosa naar Den Haag en werkt daar op verschillende adressen.

Op 31 oktober 1929 gaat Rosa in Den Haag naar de Joodse onderwijzer Lion Lewijt en zijn zoon Arie Pius.

Mevrouw Lewijt verblijft in een psychiatrische inrichting in Zeist, later in Loosduinen. De familie Lewijt en Rosa verhuisde in 1932 naar het nieuwgebouwde appartement in de van der Duynstraat 132 in den

Kaart van Rosa

Paula Wolf

Haag. Rosa woonde daar tot haar deportatie in augustus 1942. Zij behoorde tot de eerste groep joden die vanuit Den Haag naar Westerbork werden gedeporteerd. Volgens haar kaart is Rosa op 30 september 1942 in Auschwitz vermoord. Dit is waarschijnlijk niet de juiste datum. Haar huisbaas en zijn zoon werden een jaar later opgepakt en vermoord in Auschwitz. Mevrouw Lewijt werd vanuit de psychiatrische inrichting afgevoerd en vermoord.

De dochter emigreerde net op tijd naar Palestina en overleefde de oorlog. Rosa werd 50 jaar.

Godfried was ongehuwd. Hij was slager en heeft jarenlang in militaire dienst gezeten.

Op 24 juni 1942 moet hij zijn herentransporfiets inleveren.

Na de oproep om zich te melden in Vught, gaat hij bewust niet onderduiken. Hij is bang dat anders zijn moeder en Paula opgepakt zouden worden. Hij neemt bewust afscheid van zijn familie en bekenden, en wenst hen het allerbeste. Op de hoek Bergstraat/Ulftseweg draait hij zich nog een keer om, en zwaait hij voor de aller laatste keer om te voet naar Terborg te gaan. Hij gaat op transport van Vught/Moerdijk naar Westerbork en daarna naar Sobibor, waar hij op 9 juli 1943 werd vermoord.

Godfried werd 49 jaar.

Ella was ongehuwd. Ze was dienstbode/huishoudster in verschillende plaatsen.

Vele jaren heeft Ella in Zutphen gewoond. Het laatste adres in Zutphen is Nieuwstad 30, daar woonde ze bij weduwnaar Abraham Philip; hij had daar een manufacturenzaak.

Het laatst bekende adres van Ella en Abraham Philip is Hofmeyerstraat 38 in Amsterdam bij wed. Weijel - Rubens. Waarschijnlijk zijn ze op 6 september 1943 daar naar toe gegaan, na een oproep van de Duitsers dat alle Joden zich in Amsterdam moesten vestigen. Daarbij kregen Joodse inwoners van de stad de verplichting mensen uit andere steden in huis te nemen. Ella werd op 18 mei 1943 op transport gezet van Westerbork naar Sobibor, waar ze drie dagen later op 21 mei werd vermoord.

Ella werd 47 jaar.

Paula was ongehuwd, woonde thuis en verzorgde haar ouders.

Paula zong jarenlang bij 'Kunst en Vriendschap' in Silvolde. De oorlog maakte een einde aan haar lidmaatschap. Na de oorlog keert ze niet meer terug, bij 'Kunst en Vriendschap'.

In april 1943 lag de hoogbejaarde moeder Lenchen ziek thuis. Na de verordening dat alle Joden zich moeten melden in Vught of Westerbork, schreef Paula op 12 april 1943 een brief aan burgemeester Boot.

In een rapport staat dat op "13 april 1943 **Abraham** Gans in het ziekenhuis van Terborg verblijft en niet vervoerbaar is. Evenals de wed. Jac. Wolf-Lenchen Merkel, wonende te Silvolde wegens ziekte niet vervoerd kan worden. De weduwe Wolf wordt thuis verpleegd door haar dochter Paula Wolf".

Met 'medische verklaringen' van dr. Ris krijgt burgemeester Boot het voor elkaar dat Lenchen en Paula niet werden weggevoerd, maar hier mochten blijven.

Dat dit lukte is heel bijzonder.

Ook Abraham Gans kon blijven, hij woonde eerst bij Amalia Wolf in Terborg, maar ging naar haar dood in Auschwitz bij Lenchen en Paula Wolf wonen.

Paula liet in 1970 in het Joop Westerweel woud (Nederlandse verzetsstrijder) in Israël een boom voor burgemeester Boot planten, als dank voor zijn hulp.

Gelukkig waren er meer mensen die stilletjes hielpen. De kerk deed hier ook aan mee.

Ben Vriezen vertelde dat ook de diaconie haar steentje bijdroeg.

Bens vader was diaken. Op woensdagochtend moest Ben het bestellijstje van de diaconie bij de familie Klarenbeek aan de Silvoldseweg in Terborg brengen. De vleeswaren kwamen vrijdags in het 'Jeugdgebouw' (de Sprank). Waarna de diakenen het uitdeelden aan hen die daar voor in aanmerking kwamen.

De diakenen wisten het zo te regelen dat moeder Lenchen en Paula buiten het lijstje om vleeswaren kregen. Hun namen mochten immers niet op de lijsten komen.

Alie Tuenter - Stoltenborg vertelt: Wij hadden een kruidenierswinkel op de hoek Bergstraat/Ulftseweg. Als ik wekelijks de boodschappen ging brengen bij boer Hammink, gaf Paula mij altijd een briefje mee, met de vraag of ze nog iets te missen hadden aan levensmiddelen. Bij Hammink waren ze altijd heel gul met hun giff.

Dit gaf Alie dan weer aan Paula. Zo waren er kleine en grote daden van verzet.

Moeder Lenchen, Paula en Jacob Gans overleefden de oorlog en mochten de bevrijding van Silvolde meemaken, maar waren hun geliefden kwijt.

Als Lenchen over haar omgebrachte kinderen sprak, hief ze de gebalde vuisten ten hemel.

De Joodse feestdagen bleven ze vieren. Als het Soekot of Loofhuttenfeest voor de deur stond, maakte overbuurman en vriend Gerrit Holthausen de loofhut, het zomerhuisje in de tuin in orde, met o.a. vruchten aan het plafond.

Soekot is vooral een feest dat thuis gevierd wordt met veel gasten.

Na de oorlog komen Sigmund Berendsen en zijn zoon Maurice uit de onderduik. Ze kunnen niet naar hun huis aan de Kramersweide in Terborg, deze is inmiddels weer bewoond. Sigmund gaat dan 3 jaar bij Lenchen en Paula Wolf in Silvolde wonen, totdat hij weer terug kan.

Abraham Gans stierf op 6 november 1945, 87 jaar oud.

Lenchen Wolf stierf op 30 september 1950, 92 jaar oud.

Paula Wolf leefde nog 33 jaar en stierf op 31 oktober 1978 in Beth Zikna in Arnhem.

81 jaar oud.

**OVER DIT ALLES WEEN IK BITTERE TRANEN,
MIJN OOG, MIJN OOG, HET HUILT ZICH UIT IN WATER**

Tekst Joods monument Terborg

Heel veel dank aan Alie Tuenter - Stoltenborg, Aggie Daniels en Bernhard Dorrestijn voor de informatie.

Annie Lenderink

Een struikelsteen is een betonnen steentje van 10 bij 10 centimeter met een dun laagje messing. Hierin zijn de gegevens vermeld van het slachtoffer met daarbij de woorden 'Hier woonde'. Het is een initiatief van de Duitse beeldhouwer Gunter Demnig. Inmiddels zijn meer dan 100.000 struikelstenen geplaatst door heel Europa.

Synagoge Terborg